

ՔՆԻՐ ԵՒ ԴՈՒ

Սե, թանձր ծուխ փչելով դէպի երկինք՝ դնացքը սլանում էր անքոցով ու որոտով։ Նա կարծես հեիհե փախչում էր վերահաս, ահաւոր վտանգից, բայց տեղտեղ կանգ էր առնում դադրած, մի փոքր հանգստանում և կրկին տարւում նոյն մոլեգին ընթացքով։

Եւ այնտեղ՝ հեռում՝ թափանցիկ մշուշի միջից կապուտին էին տալիս հսկայ լեռները հպարտ ու անշարժ։ Թեթեւ, սպիտակ ամպերը մեղմիւ քսւում էին նրանց գորշ, խորշոմած կիրճերին, համբուրւում և փայփայում էին նրանց՝ ասես ապաստան խնդրելով, ապա յուսախաբ՝ տարւում էին հեռու-հեռու, կամ լուծւում ու չքանում երկնքի անհունութեան մէջ։ Իսկ լեռները նայում էին իրանց ոտների տակից սլացող գնացքին, կարծես ճգնում էին հասկանալ, թէ ո՞ր է գնում նա, ինչո՞ւ է ազմկում, ի՞նչ է փնտրում, և ըմբռնելու իրանց անգորութեան մէջ՝ նրանք մռայլւում էին, իրանց կատարները ծրարում սև ամպերով և ընկղմւում խոր մշտքերի մէջ։

Աւելի հեռուն ծովն էր տարածւում անկնճիւ ու անգորր, փոթորկից յոգնած ու դժգոյն ծովը։ Երեկոյ էր, օրուայ այն ժամը, երբ դեռ խաւար չէ, բայց լոյսը մեղմիւ մթազնւում է լայն ստուերների տակ, և ընդ-թիւնը անուրջների մէջ՝ ասես նիրհում է աչքերը բաց։

Գնացքի առաջին կարգում յատակին դրուած պաշտակի վրայ կանգնած էր մի երեխայ պատուհանի առաջ և լուռ դիտում էր դուրսը, ուր ամեն ինչ նրան հետաքրքրում ու գրաւում էր։ Նոտեմնում էր, թէ ինչպէս տերեւախիտ ծառերը տատանելով գլուխները՝ իրար յետեից փախչում են ու փախչում, նրանց սաղարթների տակից անդտեղ սեւին են տալիս փոքրիկ խորձիթների տանիքները, ապա կորչում համատարած կանաչի մէջ։ Երբեմն զնացքը թռչում էր դետերի վրայով, և երեխան մի քանի ակնթարթ հիացմունքով դիտում էր լեռնային ջրերի փոփրալից, ոլորապտոյտ ընթացքը ու լսում նրանց կատաղի, յուսահատական ոռնոցը...

Եւ այդ բոլորը քաղցր երազ էր թւում երեխային, երազի նման անորոշ, անձեւ, անըմբռնելի ու շարժուն, հրաշքներով լի կախադական մի աշխարհ։ Երբ մարդիկ էին պատահում, երեխան անդիմադրելի պահանջ էր զգում խօսել նրանց հետ, ու նրա մանկական սիրտը խիստ դառնանում էր, որ չի կարող մօտենալ այդ վատ հազնուած, բարի դէմքերով մարդկանց։ Եւ գլուխը հանելով պատուհանից՝ նա հետեւում էր նրանց, մինչև որ անհետանում էին ծառերի, թփերի յետևում։

Մօտ ութ տարեկան այդ երեխան փոքրիկ, փխրուն մարմին ունէր, նեղ կուրծք, նեղ ճակատ ու անկանոն դիմագծեր։ Այդ խղճալի արտաքինը շատ աւելի տգեղ կը լինէր, եթէ չը լինէին նրա երկու խոշոր, պարզ, վառվռուն աչքերը, որոնք մեղմացնում էին նրա դէմքի անկանոնութիւնն ու մարդու ուշադրութիւն գրաւում։ Երբ նա խօսում էր, ճակատի բարակ կաշին շարունակ ձգձգւում էր ու ծալւում, իսկ պարզ աչքերը մթնում էին, խորանում ու անշարժանում, թւում էր, թէ նա անհունն է դիտում և տեսնում է այն, ինչ որ չեն տեսնում ուրիշները։

«Մայրիկ», ասաց նա յանկարծ սթափուելով, մըտածկոտ, թախծալի շեշտով, խարտեաշ փոքրիկ գլուխը

դարձնելով մօրը, որ լուռ պառկած էր ու ինքնամոլորի մտածումս:

«Մայրիկ, տես, ի՜նչպէս լաւ է այնտեղ, խոտի մէջ, դաշտում, ծառերի տակ»... Եւ երեխան մտածում էր, որ մարդիկ, որոնք այնտեղ ապրում են, բաղդաւոր են, և ափսոսում էր, որ ինքն այնտեղ չէ ապրում... «Իսկ այն լեռները, ի՜նչ բարձր են... ինչո՞ւ ես թւեր չ'ունեմ, որ թռչէի այնտեղ լեռների գլուխը... Մայրիկ, քաղաքը վատ է, այնտեղ ծառեր չը կան... և օդը փոշոտ է»...

—Այո, հոգեակո, ասաց մայրը և ծոյլ շարժումով շփեց երեխայի վտիտ, գունատ այտերը:

Դա մի սիրուն, բարձրահասակ կին էր, փարթամ մարմնով, ճերմակ բարակ պարանոցով, որ կարծես յըզկուած մարմարից լինէր: Նրա շարժումների մէջ կար ինչ-որ տարփալից յոգնածութիւն, թւում էր, թէ նա ձանձրացել է կեանքից, դադարել ապրելուց: Կեռ, գիշատիչ քիթը, կրքոտ, բոցոտ աչքերը, շրթունքները նրան վայրի թռչնի նմանութիւն էին տալիս, որ նստած բըլլի գագաթին՝ որսի է սպասում... Նրա սիրուն դէմքըն արտայայտում էր սիրելու, և սիրուելու, համբուրելու և համբուրուելու անյագ տենչ:

«Մայրիկ, տես ի՜նչ սիրուն է ծովը»... ասաց երեխան՝ մօտենալով միւս պատուհանին:

—Այո, մեքենայաբար պատասխանեց մայրն ուշքի գալով: Նա տարուած էր իր առանձին մտքերով...

Այժմ նա ազատ էր ու մենակ, որովհետեւ չը կայ ամուսինը, որ ամեն տեղ, տանը, դուրսը, անկողնում, երեկոյթներում, ամեն տեղ, ամեն տեղ իր հետ էր: Եւ կնոջ աչքին ներկայացաւ ամուսնու ճաղատ, տգեղ դըլուխը, որից նա զգուել էր: Կինն ինքը չը գիտէր ինչու, բայց նրան միշտ թւում էր, որ ամուսնու ճաղատից ինչ-որ սառնութիւն է փչում, և այդ նա զգում էր մանաւանդ, երբ ամուսինը գրկում էր նրան ու համբուրում իր չոր, զաղրելի շրթունքներով: Բայց այժմ ազատ

էր նա իր ամուսնու տաղտկալի փաղաքշանքներից... Եւ կինն սկսեց երազել... ինքն ազատ է, ամուսինը չը կար, և այժմ կարող է սիրել, ում որ ուզի... Գնում է այնտեղ, ուր սիրուն, բարձրահասակ, գրաւիչ տղամարդիկ կան, ուր անշուշտ մէկը նրանցից կը սիրէ իրան, իր պաշտելին կը դառնայ...

«Մայրիկ», կրկին ընդհատեց երեխան մօր մտքերը, «տես, այնտեղ ծովում նաւակը ի՞նչ սիրուն է»... և նա ցոյց տուեց ծովի դժգոյն, անափ մակերևոյթին թափառական մենաւոր սպիտակ առագաստը։ Երեխան նախանձում էր այն մարդկանց, որոնք ապրում են ծովափում, փոքրիկ տնակում ու դիւրութիւն ունեն մակոյկով զբօսնել ծովի անեղրութեան մէջ։ Մայրը շարունակում էր մտածել. նա անպատասխան թողեց որդուն։

Մութը՝ քանի գնում, թանձրանում էր ու պարուրում շրջակայքը։ Երբեմն երևում էին ինչ-որ ճրագներ, որոնք խաւարի մէջ թարթում էին ու ոստոստելով հեռանում, կորչում։ Բնութիւնը ընկղմուել էր խոր քնի մէջ. միայն գնացքն էր, որ անհանգիստ հրէշի պէս դղրդում էր, տնքում և քուն ու դադար չ'ունէր։ Եւ գիշերն իր խաւարի ծանրութեամբ անկարող էր խափեցնել նրա որոտը՝ նիրհող աշխարհին խաղաղութիւն տալու համար։

Բայց ահա հնչուեց սուլոցը և չոր ելեէջերով տարածուեց մեռած շրջակայքի վրայ, ահա գնացքը դանդաղեցրեց իր ընթացքը և հեալով ու ցնցուելով կանգ առաւ։ Ինչ-որ շարժուն ստուերներ, սև, սպիտակ, մեծ, փոքր, իրար անցան, խառնուեցին, մէկ-մէկի տրօրերով, հրհրելով խմբուեցին գնացքի առաջ. ոմանք շտապում են մտնել, միւսները նոյնպէս շտապելով դուրս են գալիս։

Երեխան մօտեցաւ պատուհանին ու սկսեց դիտել։ Վագոնից ոչ այնքան հեռու պառկած էր մի մեծ նի-

հար շուն, և երկար լեզուով լիզում էր իր օսկրոտ մարմինը: Երեխան սիրում էր կենդանիներին: Նա հանեց զամբիւղից հացի մի մեծ կտոր ու չպրտեց շանը: Կենդանին վեր թռաւ տեղից, մօտեցաւ հացին ու բերանն առաւ: Յանկարծ մի մարդ, որ մինչև այդ մենակ կանգնած էր պատի ստուերում և անորոշ հայեացքով նայում էր չորս կողմը, արագ-արագ, բայց անյապաղ քայլերով ինչ-որ մի թմրած քթով քթի տակը՝ մօտեցաւ շանը, գրկեց նրա գլուխը և կոկորդը սեղմելով՝ խլեց հացի կտորը, ապա մի քանի քայլ հեռանալով սկսեց ուտել: Քաղցից այրուող, անկենդան աչքերը սեւեռած վագոնի պատին՝ նա ուտում էր՝ մոռացաւ ծամեն ինչ: Մարդիկ ազմկում էին նրա շուրջը, ծիծաղում, անցնում էին մօտովը, նոյնիսկ բռնում նրան, բայց նա ասես չէր զգում այդ բոլորը և լուռ ու մունջ շարունակում էր իր դեղին խոշոր առամներով կրծել հացի կտորը:

Բարձրահասակ, նիհար, կիսամերկ այդ մարդն իր երկար ձեռներով, ճակատին փռուած իր խռիւ մազերով, չռած, այրուող աչքերով, սարսափ էր ազդում նայողին: Նա կարծես մի ուրիշ աշխարհից եկած ուրուական լինէր:

Երեխան առուշ կտրած, սարսափից քարացած, քաղցածի այդ խեղճալ հայեացքից անձայն կանգնած էր և վախենում էր տեղիցը շարժուել: Մայրական խնամքի ներքոյ, անհոգ փափկութեան մէջ մեծացած՝ նա դեռ չը գիտէր ինչ ասել է քաղց ու խեղճութիւն: Դարձեալ հնչեց սուլոցը, և գնացքը նախ դանդաղ, ապա աւելի և աւելի արագ առաջ անցաւ և միտեց խաւարի մէջ, այն խեղդող պատկերից հեռու: Երեխան թեթեւութիւն զգաց և քաշուելով անկիւնը՝ նստեց ու սկսեց մտածել: Նրա փոքրիկ, բորբոքուած ուղեղը գործում էր տենդոտ ցաւով. «Ես կուշտ եմ, մայրս... հայրըս... կուշտ են... մենք ամենքս... կուշտ ենք... մենք երբէք քաղցած չենք լինում, բայց այն մարդը... նա

քաղցած է։ Նրա երեխաներն ու քոյրերը նոյնպէս... քաղցած են, հաց չ'ունեն ուտելու... [ինչո՞ւ...] և կանգնած այդ անհասկանալի հարցի առաջ՝ նա տանջւում էր, ճգնելով իր անզօր մանկական մաքրով հասկանալ իրողութիւնը։

«Մայրիկ — ասաց նա փշրուած, կսկծալի ձայնով. — ինչո՞ւ նա քաղցած է»... և նրա ճակատի կաշին սկսեց ծալուել ու ձգձգուել, իսկ աչքերը մթնեցին, բիւրերը խորացան ու անշարժացան։ Բայց մայրը չէր լսում, որովհետեւ կուշտ էր, քնած էր, և նրա փարթամ բարձր կուրծքը մերթ բարձրանում էր, մերթ ցածրանում, հեշտալից ժպիտը շրթունքին։

Երեխան լռեց։ Նա դեռ զգում էր քաղցած մարդու հայեացքի սուր խայթը և դղրդացող վագոնի անկիւնում մենակ ու լուռ՝ մտածում էր նրա մասին։ Մըտաբերելով նրա սառն, խելագար հայեացքը, երեխան և՛ վախենում էր, և՛ խղճում։ Եւ զգացմունքների այդ անձանձոթ խառնուրդի ճնշումից նրա մանկական տպաւորուող սիրտը մութ կերպով գուշակում էր, որ կայ մի ինչ-որ՝ սարսափելի, անհասկանալի բան իրանցից հեռու...

Յանկարծ նա վեր թռաւ տեղից և գունատուած, չռած աչքերով՝ նետուեց մօրը գիրկը։

«Մայրիկ, վախենում եմ, նա գալի՞ս է այստեղ»...

Մայրը զարթնեց։

— Ո՞վ։

«Քաղցածը, պատուհանից նայում է...»

Մայրը նստեց քնաթաթախ աչքերով, նայեց չորս կողմը և տեսնելով որ ոչ ոք չը կայ վագոնում, ասաց դժգոհութեամբ.

— Ի՞նչ ես քունս խանգարում... ապա պառկելով իր տեղում՝ աւելացրեց քնկոտ ձայնով.

— Քնիր և դու...

Բայց երեխան չէր կարողանում քնել, նա տեսնում էր քաղցածի ուրուականը, տանջւում էր՝ աչքերը խաւարին յառած։

—Մայրիկ, դալիս է»...

—Քնիր, քնիր և դու, կրկնում էր մայրը քնի միջից, աչքերը կիսախուփ, երեւում էր փափուկ բազմոցի վրայ՝ Իսկ մռայլ, լուռ գիշերը ծանր էր և խեղդող, և գրեհաքրը շարունակում էր տարուել խաւարի մէջ խելագար թափով։

ՆԻԿ. ԱՒԵՏԵԱՆ